

Относно невъзможността етиката да бъде наука

Милослава Янкова

Concerning the impossibility the Ethics to be science: *The purpose of this text is to present basic conceptions concerning Wittgenstein's ethics. They reflect the spirit of the times. The main point of philosopher thinking on failure ethics to be science is underlined. It referred to arguments with which Wittgenstein challenged on ethical status of science. Ethics is seen as due, not as valid; sphere, which we strive practical, not theoretical-cognitive. It deals with values, not studying the facts. Indicated the minds of representatives of neopositivism which ethical judgments reflect only emotions, a purely subjective character, which reveals them as devoid of objectively meaningful significance.*

Key words: *Ethics, Value, Good, Sense, Philosophy of Science, Language, Emotions, Ethical judgement.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Австрийският философ Лудвиг Витгенщайн представя един малко познат, нестандартен, може би спорен, или изпреварил времето си, но много интересен поглед към проблема за етиката. Добре аргументира и онагледява с разбираеми примери своята позиция.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Основополагащ мотив у Витгенщайн в артикулирането на етиката е определянето ѝ за немислима като наука. Непосредствено свързано с това положение е неизказуемостта на всичко, което е етическо.

Водещ момент в мисленето на философа е осъзнаването, че етиката може същински да се изяви само тогава, когато е положена отвъд границите на теоретически постижимото. За Витгенщайн етиката е трансцендентална. В писмо до издателя на своя *Логико-философски трактат* той пише: "...чрез моята книга етическото бива като че ограничено изотвътрے; и аз съм убеден, че то може да бъде ограничено *изключително само* по този начин. [1, 35].

Витгенщайн насочва своите етически възгледи към „здравата структура на света, на живота“, която предполага етическото като логическа необходимост. Обединявайки етиката и логиката, философът ги разглежда като предпоставки на света. И двете са в някакъв смисъл самият свят – по-точно границата му, основанието му, защото „смисълът на света трябва да се намира извън него“. [3, 121]

В *Трактата* Витгенщайн описва света като пространство на чисто фактическото. „Ако има ценност, която притежава стойност, то тя трябва да се намира извън всичко, което се случва, и извън така-битието. Защото всичко, което се случва, и така-битието са случайни. Това, което прави нещата случайни.... трябва да се намира извън света. Затова също така не може да има и пропозиции на етиката.“ [3, 121-122]

Проявлението на смисъла на света е оправдание за съществуването на философията, която е дейност и е обединяване на неизразимите логика и етика. Етиката е изследване на това, което прави живота струващ си да се живее, което е наистина важно и ценно. Може да се каже, че тя произтича от стремежа да се каже нещо за окончателното значение на живота.

Витгенщайн не приема основанията на Кант за съществуването на етичен закон от формата „ти трябва“, защото последствията от неговото неизпълнение не са ясни. Етиката не се занимава с наказания и възнаграждения в обикновения смисъл на тези думи. Австрийският философ е съгласен с необходимостта да има някакъв вид етическо възнаграждение и етическо наказание, но те трябва да са включени в самото действие.

Волята не може да се разглежда като носител на етичното. Категоричността на позицията на Витгенщайн се аргументира чрез съждението, че ако добрата или зла воля изменят света, то това може да измени само границите на света, но не фактите.

Защото както посочва австрийският философ „Светът на щастливия е различен от света на нещастния“. [3, 122]

Представител на логически ориентираното направление „философия на науката“, Витгенщайн оспорва на етиката статутът ѝ на наука, защото тя се занимава с ценностите, а не изучава фактите. (Науката се базира на факти). Това, което етиката казва, не добавя нищо към нашето познание. По своята същност тя „е документ за един стремеж на човешкия дух“ (твърдение, което едва ли може да оспорим), което за философа е предмет на дълбоко уважение и не би принизил с цената на живота си. [2, 201]

За да обоснове своята позиция Витгенщайн тръгва от тълкуването, което Джордж Мур дава на термина „етика“. В произведението си „Принципи на етиката“ английският философ отбелязва, че „Етиката е общото разбиране какво е добро“. [4, 194] Витгенщайн влага в понятието по-широк смисъл, включвайки най-съществената част от онова, което обикновено се нарича естетика. В подкрепа на тезата си австрийският философ използва няколко синонимни израза, всеки от които може да замести горното определение. Целта е да се открият характерните черти, общи за всяко от тях. Те от своя страна експлицират характеристиките на етиката. Витгенщайн определя като синонимни изразите „Етиката е изследването какво е ценно или какво е действително важно“ и „Етиката е изследването на смисъла на живота или на това, което осмисля живота, или на правилния начин на живот“. [2, 194] Всеки от тези изрази може да има два много различни смисъла на употреба, които философът определя като тривиален и относителен от една страна, и етически и абсолютен от друга. Тривиален смисъл, вложен в понятието „добър“, има доколкото съществува предварително намерение („Това е добър стол“), а в относителен смисъл „добър“ означава доближаване до някаква предопределена мярка („Този човек е добър пианист“).

За Витгенщайн е важно да подчертае, че определянето на смисълът на съжденията в етиката е много сложно (можем да добавим почти невъзможно). Разграничението цели да изясни, че някои привидно етически изкази са само фактически. Това предполага възможността те лесно да се преформулират така, че да се превърнат в израз на ценностна неутралност. Такива са онези привидно етически пропозиции, които употребяват ценностен израз по относителен начин, т.е. с цел съотнасяне към определена мяра. Това обаче няма качеството на етическа санкция. Анализът води Витгенщайн до твърдението: „Всяко съждение за относителна ценност е просто излагане на факти и следователно може да бъде представено в такава форма, че съвсем да загуби облика си на ценност“. [2, 195] Смисълът на тази формулировка е, че никое просто излагане на факти никога не може да бъде или да предполага съждение за абсолютна ценност. В този ред на мисли и душевните състояния не могат да бъдат добри и лоши, доколкото също могат да бъдат описани като факти от света.

В мисленето на Витгенщайн, ако етиката е нещо, то тя е свръхестествена, а нашите думи изразяват само факти. Фактите и твърденията притежават само относителна ценност, относително добро, справедливо и т.н. Това свое твърдение Витгенщайн илюстрира с един очевиден, според него, пример. Правилният път е пътят, който води към произволно предопределена цел. Под израза „абсолютно правилният път“ философът *разбира* пътят, който всеки - щом го съзре – ще трябва да поеме *с логическа необходимост* или ще се срамува да не поеме. Така *абсолютното добро, аналогично на „абсолютно правилния път“* е нещо, което всеки, независимо от своите предпочитания и наклонности с необходимост ще

извърши или ще се чувства виновен, ако не извърши. Това положение логикът Витгенщайн определя като химера, защото никое положение на нещата не притежава само по себе си „принудителната сила на съдник”. [2, 197] Изложението на философа цели да „докаже”, че словестният израз, който даваме на своите опити, е безсмислица.

Що се отнася до ценностни изрази, които претендират за употреба в *абсолютен смисъл*, става дума за характерни злоупотреби с езика, които пронизват всички етически (и религиозни) изрази. Така, когато се казва „Учудвам се на съществуването на света” или се използва изречението „абсолютна безопасност”, се злоупотребява с думите „съществуване”, „учудване” и „безопасност”. Тези изрази изглеждат просто като *сравнения*. Макар смисълът, който влагаме в думата „добър” при съжденията „това е добър човек” и „това е добър футболист”, да е различен, философът открива в тях някаква прилика. Сравнението като инструмент за изясняване предполага винаги нещо, с което да се сравни. Всичко в етическия език изглежда да се употребява като сравнение или алегорично. Но сравнението се оказва мнимо, защото ако го захвърлим и просто се изложат фактите зад него, се открива отсъствието на такива факти. Единствено, което в случая ни заблуждава, че етическият смисъл е изразим в пропозиции, е езиковата злоупотреба. Тогава остава да се заключи само, че „ако размишлявам какво трябва да бъде всъщност етиката, ако имаше такава наука, този резултат ми се струва съвсем очевиден. Струва ми се, че никое от нещата, които някога можем да помислим или кажем, няма да бъде *това* нещо”. [2, 196] Логическият извод за философа от тези разсъждения, изцяло валиден за постмодерната етическа реалност, е безсмисленост на етическите изрази като притежаващи абсолютна стойност.

Витгенщайн приема, че безсмислеността на етическите изрази е самата им същност. [2, 201] Чрез тях човек преминава отвъд света, т.е. отвъд значещия език в едно непрестанно блъскане в неговите граници. В това състояние австрийският мислител съзира израз на вечния стремеж на човека да назове етическото. А блъскането в границите на езика е *етиката*. Етиката не позволява да бъде изказвана. [3, 122]

Ако досегашните усилия на философите да се определи понятието „етика” не са дали задоволителен резултат и затова винаги е имало разнообразни мнения и безсмислени спорове, нещата ще си дойдат на мястото, ако се откажем от търсенето на някакво обективно съдържание под тази дума и я приемем само в качеството на езиково определение, което се използва от човек при определени условия за определени цели.

Философът постига целта на своите размишления. Етиката, доколкото тя произлиза от желанието да се каже нещо за върховния смисъл на живота, абсолютното добро, абсолютно ценното не може да бъде наука.

Още по-скептични по отношение възможността етиката да се разглежда като наука са представителите на тъй наречения емотивизъм. Философската основа на техните възгледи е разбирането за научната проверяемост, което се сменя в принципа на т.нар. верификация. Това, което не се поддава на верификация, т.е. не може да се провери и докаже опитно, не може да има място в науката. Такива са етическите съждения: те нищо не доказват, нищо определено не изразяват, освен чувства, емоции, възклицания. Етическите съждения имат само емотивно значение.

Огден и Ричардс в книгата си „значение на значението” (1923 г.) обявяват, че доброто е неопределимо, защото е лишено от каквото и да е научен смисъл. То изпълнява чисто „емотивна” функция, т.е. изразява емоциите на хората. Когато например употребяваме съдението „това е добро”, ние просто обръщаме внимание на „това”, а думата „добро”, нищо не добавя. „Добро” служи само като емотивен знак, изразяващ нашето отношение към „това”, при което е възможно да подбуди подобно отношение у другите хора. За тези представители на неопозитивизма емотивният,

респективно чисто субективният характер на етическите съждения, ги разкрива и като лишени от обективно смислово значение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Надеждата на Витгенщайн е, че както неговият стремеж, така и на всички хора, които някога са опитвали да пишат или говорят за етика, е да се блъскат в границите на езика, въпреки че този сблъсък е напълно безнадежден. В това се открива един много значим момент в мисленето на етиката от Витгенщайн. Невъзможността да се говори за етиката познавателно не я ощетява както в качеството ѝ на трансцендентално значима сфера, така и в качеството ѝ на реално действаща инстанция, а утвърждава етическото в същностния му характер на дължимо (ако се използва терминологията на Кант), а не на действително; на сфера, към която се стремим практически, а не теоретико-познавателно.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Витгенщайн, Лудвиг. Избрани съчинения. С., 1988
- [2] Витгенщайн, Лудвиг. Лекция по етика. // Сказки по логика. София: УИ "Св. Климент Охридски", 1990
- [3] Витгенщайн, Лудвиг, Логико-философски трактат, С. 1969
- [4] Мур, Джордж. Принципи на етиката. С., 1994

За контакти:

Гл. асистент Милослава Русинова Янкова, Катедра „Социални дейности“, Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, 0897411108, e-mail: mila60@mail.bg

Докладът е рецензиран.